

RAJAN
DŽINDŽERAS

MAFIJA

GLOBALNA
ISTORIJA

Preveo
Goran Skrobonja

 Laguna

Naslov originala

Ryan Gingeras

MAFIA.

A GLOBAL HISTORY

Copyright © Text Copyright © Ryan Gingeras 2026

Published by arrangement with Simon & Schuster UK Ltd
1st Floor, 222 Gray's Inn Road, London, WC1X 8HB

All rights reserved. No part of this book may be reproduced
or transmitted in any form or by any means, electronic
or mechanical, including photocopying, recording or by
any information storage and retrieval system without
permission in writing from the Publisher.

Translation copyright © 2026 za srpsko izdanje, LAGUNA

MAFIJA

**GLOBALNA
ISTORIJA**

Sadržaj

Predgovor: Pogled iz avenije Zulet	9
Uvod: „Pravi vladari čiji smo podanici“	15
PRVI DEO: POREKLO	23
1. Duga pošast: Razbojništvo i praistorija mafija	25
2. Ljubav i opuštanje na prodaju: Poroci i poreklo organizovanog kriminala	53
DRUGI DEO: KONSOLIDACIJA	81
3. Poreklo: Mafije početkom dvadesetog veka	83
4. Od cirke do dopa: Rađanje globalnih mafija	125
TREĆI DEO: PREOBRAŽAJ	161
5. Kumovi: Vrhunac stare mafije	163
6. Između opadanja i revolucije: Mafije krajem veka . . .	230
Zaključak: Veliko razvodnjavanje: Razumevanje dvadeset prvog veka	320
Izjave zahvalnosti.	355

PREDGOVOR

Pogled iz avenije Zulet

Oko 1912. godine, moji praded a i prababa kupili su kuću u aveniji Zulet, u Bronksu. Deda se bavio dostavom leda i delom je vodio posao iz dvorišta iza kuće. Kada su on i moja prababa Mejsi kupili to imanje, većina ljudi je Pelam Bej smatrala selom. Produžavanje železničke pruge 1920. godine doprinelo je da se kvart transformiše u ono što je danas – niz porodičnih kuća i zgrada s nekoliko spratova. Srednjoevropski motivi prisutni na nekim zgradama svedoče o nekadašnjem prisustvu Nemaca i Mađara, ali su prvi stanovnici Pelam Beja uglavnom bili Italijani ili Irci. Dve pogrebne firme, *Dordano* i *Maknalti*, služile su svojoj specifičnoj klijenteli. Godinama sam prisustvovao brojnim bdenjima u *Maknaltiju*. Ova firma je nedavno zatvorena, što je dodatno naglasilo sporo iščezavanje irske zajednice iz Pelam Beja.

Poslednji član naše porodice koji je prošao kroz Maknaltijevu kapelu na putu prema groblju Sent Rejmond bio je moj deda, Čarls Ficpatrik, ili Čarli, kako sam ga oduvek zvao. Čarli nije bio rođen u Bronksu. Prve godine života proveo je u Kanari Ajlendu, nekadašnjem njujorškom kvartu u Harlemu, koji su

mnogi danas zaboravili, a u Pelam Bej je stigao neposredno pre velike ekonomske krize. Čarlijev život je bio izuzetan, iako je uglavnom radio kao učitelj u osnovnoj školi ili kao njen direktor. Pristupio je marincima posle napada na Perl Harbor i uspeo da preživi najgore borbe na Gvadalkanal, Bugenvilu i Guamu. Iako je mrzeo komunizam, odoleo je porivu da se ponovo prijavi u vojsku pred Korejski rat. Sredinom pedesetih, agenti FBI-ja regrutovali su Čarlija kao doušnika. Uz njihovu saglasnost, postao je član Američke komunističke partije. Niko, osim moje bake, nije znao za njegov dvostruki život sve dok ga američki Kongres 1971. godine nije pozvao da svedoči. Nikada nije bežao od razgovora o ljudima koje je upoznao dok je bio u Partiji. Do kraja je verovao da su američki komunisti zaista primali naređenja iz Moskve i da su predstavljali unutrašnju pretnju za SAD. Ipak, njegova sećanja na njihovu iskrenu ljubaznost i inteligenciju bila su prožeta nijansama kajanja.

Šetnja ulicama Pelam Beja s Čarlijem bila je kao da imate turu kroz njegov život sa sve vodičem. Svaki ugao, svaka kuća, imali su neku svoju uzgrednu priču. Na trgu Kin bi pomenuo svog prijatelja iz detinjstva, po kom je trg i dobio ime – Lerija „Ubicu“ Kina, koji je poginuo na Gvadalkanal. Nedaleko odatle bila je i *Vaša stara pivnica* na aveniji Krozbi. Čarli bi pomenuo kako je tamo radio kao barmen po povratku iz rata. Kako je govorio, dok je radio tamo, kao da je imao sedište u prvom redu partera za podzemlje iz komšiluka. Iako se on sam nikada nije bavio nezakonitim radnjama, pivnica je bila puna kockara i kladioničara, ljudi koji su radili sa džuboksima, automatima i onih koji su bili, kako se to kaže, „uključeni“ u građevinu i trgovinu određenom robom.

Ovakva klijentela je obuhvatala i ljude poput Vilija Moretija. Tada je Čarli Moretija poznavao samo kao gangstera-ispričuturu iz Nju Džerzija, koji bi satima visio u *Vašoj staroj*. Jedne večeri, kada je Vili bio u poprilično lošem stanju, zazvonio je telefon. Čovek koji se predstavio kao „Kljun“ tražio je Vilija.

Deda je pokušao da ovome preda slušalicu, ali ga je Moreti odbio. Kada je Čarli rekao „Kljunu“ da Moreti nije dostupan, ovaj mu je preneo poruku: Pet soma dolara, ili će Vili da završi u Hadsonu s betonskim cipelama. Mnogo godina kasnije, rekao sam dedi da je Moreti verovatno bio inspiracija za Luku Brasija u *Kumu* (što sam saznao gledajući *Porodicu Soprano*). Nikada nisam saznao ko je zapravo bio „Kljun“, ali podozrevam da je to bio Pol Kastelano.*

Čarlijeva priča o Viliju Moretiju bila je samo jedna od mnogih mafijaških anegdota koje su obeležile moje detinjstvo. Njemu nije bio potreban nikakav poseban podsticaj da se raspriča o prijateljima, poznanicima i rođacima koji su, na ovaj ili onaj način, imali veze s mafijom. Šetnje do lokalne kladionice, gde smo redovno uplaćivali opklade, obično su bile praćene komentarima o restoranima ili radnjama u kraju za koje je sumnjao da su mesta okupljanja mafije. Između 1990. i početka novog milenijuma, u aveniji Krozbi se nalazio jedan društveni klub sa svetloplavom tendom, na kojoj je velikim slovima pisalo „Kod Vita“. Na izlogu je bio okačen uobičajen poster na kojem su prikazani holivudski gangsteri kako sede za kartaškim stolom. Ne naročito suptilno, bili smo saglasni Čarli i ja.

U ranim tinejdžerskim godinama, Čarli mi je preporučio knjigu koja mi je poslužila kao prvi susret s istorijom mafije: bili su to *Zapadnjaci* T. Dž. Ingliša, priča o irskoj mafiji u njujorškoj Paklenoj kuhinji. Oduševilo me je kada sam otkrio da naša porodica ima posredne veze s nekim likovima koji se pominju u knjizi – iako priznajem da sam s vremena na vreme

* Kastelanovi biografi Džozef O'Brajen i Andris Kurins opisali su tog gangstera kao čoveka s „jakim Pikasovim nosom“ posred „glomazne glave koja je visila malo napred na teškom vratu, tako da je ovaj podsećao na lešinara“. Videti Joseph O'Brien and Andris Kurins, *Boss of Bosses: The Fall of the Godfather: The FBI and Paul Castellano* (New York: Simon & Schuster, 1991), str. 25.

te porodične veze možda malo preuveličavao ili ulepšavao u prepričavanju. Tokom osamdesetih i devedesetih godina dvadesetog veka, izveštavanje o mafiji u vestima davalo nam je mnoštvo tema za razgovor: ubistvo Pola Kastelana, razna suđenja Džonu Gotiju, i spori pad Vinsenta „Brade“ Gigantea.

Naše zajedničko interesovanje za mafiju bilo je samo jedan aspekt dublje povezanosti. Čarli je bio strastven pripovedač i obožavao je istoriju. Njegov uticaj me je, više od svega ostalog, naveo da ozbiljno razmislim o tome da postanem istoričar. Ipak, tokom svih godina provedenih na univerzitetu i postdiplomskim studijama, nikada nisam ni pomislio da bih mogao proučavati mafiju. Niz drugačijih okolnosti naveo me je da naučim turski i da se specijalizujem za istoriju Bliskog istoka. A onda se, dok sam početkom novog milenijuma radio na svom doktoratu u Istanbulu, mafija ponovo ušunjala u moj život i studije. Među prvim obećanjima novoizabranog premijera Redžepa Erdogana bilo je sprovođenje agende reformi pod nazivom „čiste ruke“ – nalik na odjek italijanske borbe protiv korupcije i organizovanog kriminala iz devedesetih godina dvadesetog veka. Glasači i stručnjaci pozdravili su Erdoganuovu odlučnost kao dokaz da se zemlja konačno oporavlja posle deset godina ekonomskih teškoća i nestabilnosti. Mnogi moji turski prijatelji često su govorili o devedesetim godinama kao o eri kada je mafija vladala i politikom i podzemljem. Ovaj prvi uvod u tursku mafiju dodatno je upotpunilo prikazivanje prve tamošnje televizijske kriminalističke serije *Dolina vukova*. Ta serija nije naročito dobra. Ali njeno postojanje zaokupilo je moju maštu, naročito jer se emitovala paralelno sa mojom omiljenom *Porodicom Soprano*. Nisam mogao da ne primećim koliko je Bronksa i Amerike bilo u Istanbulu i Turskoj. Sličnosti i razlike su, po mom mišljenju, prosto zahtevale da budu istražene.

Sa željom da saznam više toga, zaputio sam se u Nacionalni arhiv u Koledž Parku, u državi Merilend; tamo sam pronašao

pravu riznicu američkih diplomatskih i policijskih izveštaja. Na osnovu tih arhivskih materijala napisao sam veći deo svoje druge knjige, *Heroin, organizovani kriminal i stvaranje moderne Turske*. S vremenom sam počeo da sagledavam mnogo širu priču – o tome kako su mafije i njihovi zločini oblikovali druge zemlje širom sveta. Ta otkrića postala su temelj ove knjige. A u mom srcu, ona ostaje omaž mojoj porodici i mestu koje smo više od jednog veka zvali domom.

Uvod

„Pravi vladari čiji smo podanici“

Priče o nastanku filma *Kum* danas su deo narodnih predanja. Pre nego što se on 1972. godine pojavio u bioskopima, gangsterski filmovi su, barem prema rečima legendarnog producenta Roberta Evansa, bili prevaziđeni. Pokušaji tokom šezdesetih da se oživi stara mistika tog žanra davali su malo nade. „Osim jednog ili dva filma B-produkcije“, zapisao je Evans u svojim memoarima, „svaki film o Sicilijancima i organizovanom kriminalu imao je jedno zajedničko – crveno mastilo“. ^{1*} Roman Marija Puza, koji je od objavljivanja 1969. prodat u devet miliona primeraka, na kraju je

* Kako bi ova knjiga bila dostupnija i prikladna za čitanje, odlučili smo se da **Napomene** i **Bibliografiju** ne unesemo u samu knjigu. Brojevi u tekstu označavaju napomene, koje sadrže spisak korišćene literature. Sve autorove fusnote, kao i fusnote prevodioca nalaze se u knjizi i obeležene su zvezdicama. Fajl sa napomenama i bibliografijom nalazi se na internet adresi:

<https://laguna.rs/file/mafija>

Nazivi knjiga i imena autora dati su u originalu i u elektronskoj formi radi lakše pretrage na internetu. Nadamo se da će se čitaoci saglasiti da je ovo rešenje najprihvatljivije.

uverio Evansa i druge u studiju *Paramount* da *Kum* možda ipak može biti nešto drugačije.

Odabirom mladog Fransisa Forda Kopole za režisera, studio je želeo da filmu podari i savremen ton i osećaj autentičnosti. Kopola je, sa svoje strane, želeo da njegov film bude više od puke kriminalističke drame. „Kopola će snimiti film pod jednim uslovom“, preneli su Evansu, „da to ne bude film o organizovanom kriminalu, već porodična hronika. Metafora o kapitalizmu.“ S obzirom na to da je opstanak studija bio na kocki, Bob Evans nije bio nimalo oduševljen. „Ma nek se nose i on i onaj ko ga je doveo. Je l' on lud?“² Svađe su se dodatno pogoršale pošto je Kopola i zvanično imenovan za režisera. Oštre rasprave vodile su se oko izbora glumaca, uključujući i Marlona Branda u glavnoj ulozi. Napetost između Kopole i studija rasla je kako su se javljale kreativne razmirice u vezi s muzikom i montažom. U Holivudu su kružile glasine da je film osuđen na propast jer nije uspeo da se pojavi u bioskopima za Božić 1971.

Naravno, istorija se odvijala drugačije. *Kum* je dominirao američkim bioskopima i dobio deset nominacija na dodeli Oscara 1972. godine. Još impresivniji bio je trenutni uticaj koji je film imao na publiku širom sveta. Za jednog francuskog kritičara, upravo je premisa filma, više nego njegova umetnička vrednost, činila *Kuma* tako moćnim. Iako se reč „mafija“ nijednom ne pominje, film je ispunio očekivanja publike u pogledu njene „okultne moći“. „Svesno ili ne“, tvrdio je kritičar, „ljudi su skloni da veruju kako nama zaista vladaju skriveni gospodari, svemoćni [ali] anonimni.“ Uverenje da je publici konačno omogućeno da uđe u svet koji im je do tada bio zabranjen dovelo je do toga da *Kum* postane hit.³

Kada je Kopola uzeo da radi *Kuma*, insistirao je na tome da film mora dostojno dočarati prošlost kako bi delovao uverljivo. Ipak, za mnoge bioskopske gledaoce 1972. godine, u gangsterima predstavljenim na velikom platnu nije bilo ničeg

„istorijskog“. Za mnoge Amerikance, mafija je bila deo savremene stvarnosti. Kada je 1968. izabran za predsednika, Ričard Nikson je biračima obećao „rat protiv organizovanog kriminala“, ciljajući „preprodavce narkotika“ koji su, kako je tvrdio, kvarili „živote dece ove zemlje“. ⁴ Nikson nije bio prvi američki predsednik koji je borbu protiv droge stavio kao prioritet. Svaki predsednik još od Harija Trumana proglašavao je borbu protiv zloupotrebe i trgovine narkoticima nacionalnom krizom. ⁵ Sve vidljivija heroinska epidemija u zemlji, uz rastuće stope urbanog kriminala, delovala je kao dovoljan razlog za objavu rata. Za mnoge Amerikance, gangsteri su već generacijama bili deo svakodnevnog života u komšiluku i gradskom životu. Televizijske vesti iz pedesetih i šezdesetih godina dvadesetog veka upoznale su širu publiku sa stvarnim kumovima poput Vita Đenovezea ili Karlosa Marčela. Saslušanja pred Senatom i nacionalni skandali potvrdili su jednu od ključnih premisa filma: mafijaške porodice gospodare ogromnim podzemnim kriminalnim carstvom i imaju preveliki uticaj na američku politiku i ekonomiju.

Za milione gledalaca van Sjedinjenih Država, film *Kum* nije bio ništa manje pravovremen i relevantan. Publika u Tokiju ili Rimu mogla je povući paralele između Kopoline porodice Korleone i domaćih kriminalnih grupa u Japanu i Italiji. U trenutku kada je film pušten u bioskope, Francuska je vodila sopstvenu kampanju protiv reketiranja i dilera droge povezanih s ozloglašanim šefovima kriminala Marselja. U Turskoj je film bio toliko dobro prihvaćen da su meštani usvojili turski prevod reči „kum“ (*baba*) kao novu kolektivnu oznaku za gangstere iz Ankare i Istanbula. ⁶ S vremenom, „kum“ je postao univerzalni pojam za kriminalne gospodare i mračne političke figure širom sveta. Ipak, moguće je i da su likovi i kultura prikazani u *Kumu* bili potpuno strani publici izvan SAD. Godine 1972. u zemljama poput Kolumbije, Nigerije ili Indije nije postojalo ništa nalik američkoj mafiji. Iako je malo verovatno da su mnogi

građani Kine ili Sovjetskog Saveza uopšte mogli da pogledaju film u trenutku njegove svetske premijere, gotovo da nije bilo lokalnih figura koje bi mogli poistovetiti s kumovima.

U decenijama koje su usledile, *Kum* je postao još prijemčiviji publici širom sveta. Danas, više nego ikad, u pozadini i motivima porodice Korleone ne postoji ništa što bi se moglo nazvati isključivo američkim. Jedan moćni ruski *vor* ili meksički *patrón* lako bi mogli zameniti Majkla Korleonea u nekoj savremenoj adaptaciji. Današnja kineska *trijada* ili jamajkanski *posi* mogli bi raspolagati moći i uticajem nalik Korleoneovoj kriminalnoj imperiji. Implicitni komentar filma o prirodi političke moći i biznisa može se primeniti na savremene događaje u Istočnoj Evropi ili Južnoj Americi. Zašto je *Kum* postao tako prilagodljiv? Film je pronicljivo predvideo sile koje su preoblikovale svet krajem dvadesetog veka, i premda je fikcija, savremeni gledaoci ga i dalje doživljavaju kao prikaz suštinskih istina o današnjem i nekadašnjem životu.

Kopolina vizija koncepta za *Kuma* nije nastala tek tako. Elemente kritike američke politike, društva i kapitalizma nalazimo i u ranijim klasicima poput *Lica s ožiljkom* (1932) i *Državnog neprijatelja* (1931). Moglo bi se tvrditi da su njegovo pravovremeno pojavljivanje u bioskopima, kao i umetnička genijalnost, filmu obezbedili mesto u modernoj svesti. Kao obrazac za kasnija dela o organizovanom kriminalu, *Kum* i njegovi nastavci uveli su trope koji su postali ključni za percepciju mafije širom sveta. Suština mnogih mafijaških filmova i serija jeste ideja da gledalac vidi prošlost onakvom kakva je zaista bila, ili sadašnjost onakvom kakva stvarno jeste. Priča smeštena u podzemlje otkriva istinsku istoriju jednog grada, zemlje ili naroda – istoriju koja je često potisnuta ili nepriznata. Da se poslužimo rečima Džejsma Elroja, motivacija mnogih fiktivnih prikaza organizovanog kriminala jeste demitologizacija prošlosti. Duboko uranjanje u istoriju mafije – bilo koje mafije – predstavlja izgradnju autentičnije istorije politike i društva, onu koja seže „od slivnika do zvezda“, kako Elroj kaže.⁷

Takvi stavovi su u srži ove knjige. Ono što sledi nije stroga istorija mafija i mafijaša; cilj je pre da se istraže uspon, konsolidacija i kraj mafija na globalnoj sceni. Kao i u *Kumu*, knjiga koristi istoriju mafije i organizovanog kriminala da ispriča mnogo širu, složeniju priču. Razumevanje porekla savremenih gangstera i razloga zbog kojih su stekli globalni značaj podrazumeva ulazak u niz ključnih, mahom poznatih, istorijskih obrazaca. Narativ koji sledi iznova se vraća osnovnom pitanju: kako su mafije odražavale ili pomogle u definisanju stvaranja savremenog sveta?

Istorijska evolucija savremenih mafija govori mnogo o državama u kojima ih pronalazimo. Sastaviti istoriju Kamore ili tongova, ili izložiti biografiju Eskobara ili Kaponea, zahteva razumevanje prostora i epohe iz kojih su potekli. U osnovi, od mafija imamo mnogo da naučimo o sve većoj moći država. Države su, uostalom, osnovni akteri koji definišu šta je zločin i ko je zločinac. Oni koji sprovode zakon, više nego sami gangsteri, obično su ti koji identifikuju i objašnjavaju značaj neke bande ili razbojnika koji dospe u javnost. Iznad svega, istorija mafija mnogo nam govori o fizičkim granicama moći države. Svaka današnja država, poput svih velikih carstava prošlosti, ima muka s organizovanim kriminalom (ili nečim sličnim). Čak i uz sve blagodeti moderne tehnologije i znanja iz oblasti sprovođenja zakona, nijedna savremena država nije pronašla način da se potpuno zaštititi od mafije. Istorija, u najvećem broju slučajeva, ukazuje na to da mafije igraju vidljivu ulogu u nastanku vlada, privreda i epoha. Prekor Majkla Korleonea upućen senatoru Giriju i dalje važi: mafijaši, političari i veliki privrednici često su izraz jedne te iste hipokrizije.

Što se dublje i kritičnije pogleda u istoriju gangstera i njihovih poslova, to više dolazimo u dodir sa činjenicom da su oni, u velikoj meri, proizvod mašte i paranoje naroda i elite. Gangsteri su, u izvesnom smislu, bauci. U sebi sabiraju mnoge od najdubljih strahova koje društvo gaji. Gotovo uvek ih zamišljamo kao grube muškarce sa društvene margine. Često

ih doživljavamo kao strance – najverovatnije doseljenike, manjine ili oboje. Njihove delatnosti, poput prostitucije i trgovine drogom, smatraju se opasnim, i moralno i fizički. Popularna kultura je znalački iskoristila društvenu teskobu koja oblikuje naše viđenje mafije. Bez izmišljenih likova poput Skarfejsa, Majkla Korleonea i Tonija Soprana, gangsteri bi danas imali daleko manji politički značaj nego što zaista imaju.

Naravno, Sjedinjene Države igraju ključnu ulogu u široj globalnoj istoriji organizovanog kriminala. Američki filmovi i televizijske serije, kao i stvarni američki gangsteri, u velikoj meri su doprineli tome kako ljudi širom sveta doživljavaju mafiju u sopstvenom okruženju. Uticaj Sjedinjenih Država ne ogleda se samo u nasleđu Kaponea i njegovih holivudskih dvojnika. Prvi put je upravo jedan Amerikanac skovao izraz „organizovani kriminal“. Američki reformatori, diplomate i akademici već dugo prednjače u podizanju svesti o organizovanom kriminalu na globalnoj sceni. Američki istražni organi prvi su uveli strategije koje su definisale lokalnu i transnacionalnu borbu protiv mafije. Razumevanje kriminalnih sindikata u tom smislu zahteva dublje razumevanje uspona SAD kao svetskog hegemonu.

Globalna istorija mafije, naravno, ne može se svesti samo na politiku. Mafije često predstavljaju i privredni fenomen, a članstvo se, naročito danas, može posmatrati i kao oblik zaposlenja. Najprofitabilnije kriminalne delatnosti uglavnom se odnose na kupovinu i prodaju robe i usluga. Razumevanje nastanka konkretnih mafija ili mafijaša zahteva da se prouči privredni razvoj njihovih omiljenih delatnosti. S vremenom, neophodno je obratiti pažnju i na odnose moći koji oblikuju globalno tržište. Bilo da se govori o trgovini narkoticima, oružjem ili ljudima, mora se suočiti s centralnom ulogom evropskih i američkih komercijalnih interesa širom sveta. Zapadnjaci su dugo bili najaktivniji trgovci i potrošači određene vrste ilegalne robe. Zakoni i zabrane koje se odnose na tu robu i te usluge većinom su plod zapadne diplomatije i politike moći.

* * *

Reč „mafija“ se često koristi preširoko. U engleskom jeziku ona funkcionira kao skraćenica za grupe koje se bave organizovanim kriminalom. Ipak, „mafija“ je termin ispunjen težinom i značenjem. Mafije ne nestaju i ne prolaze; one opstaju ili rastu uprkos vremenu ili promenama u vođstvu; poseduju kulturu, istoriju i poreklo koji doprinose njihovom statusu; njihov mit nadmašuje podvige ili opasnosti običnog kriminalca. Stručnjaci za javnu politiku i izučavaoci često daju prednost drugim terminima kako bi opisali postojanje ili prirodu trajnijih bandi i kriminalnih zavera (kao što su „grupe organizovanog kriminala“, „transnacionalne grupe organizovanog kriminala“ i sl.). Akademske rasprave o terminologiji često zaobilaze jedno ključno pitanje: kako je reč „mafija“ uopšte ušla u svakodnevni jezik? Zašto su države i društva počeli da prepoznaju postojanje lokalnih mafija u svom neposrednom okruženju?

Koherentan niz događaja može pomoći u odgovoru na ova pitanja. Reč „mafija“ ima italijanski koren. Ipak, bili su potrebni stranci, naročito Amerikanci, da joj daju savremeno značenje i obezbede joj globalni značaj. Senzacionalna otkrića u Sjedinjenim Državama tokom šezdesetih godina dvadesetog veka činila su se kao konačna potvrda da nevidljive imperije zaista postoje i da vladaju podzemljem – kako u zemlji, tako i izvan nje. Filmski stvaraoci i novinari s oduševljenjem su zgrabili te informacije i iskoristili ih kao osnov za filmove i istraživačke članke koje su konzumirale desetine miliona ljudi. Od tada, mafije nisu bile samo izvor udarnih vesti i popularne zabave; postale su sastavni deo načina na koji ljudi posmatraju sopstvenu prošlost, sadašnjost i budućnost.

PRVI DEO

POREKLO

Mafije nisu drevna pojava. Naziv i sam koncept ne potiču iz perioda pre ranih godina devetnaestog veka. Ipak, započeti ovu istoriju upravo tada bilo bi pogrešno. Današnji mafijaši i mafije najpreciznije se mogu opisati kao kasni potomci drumskih razbojnika i hajduka. Razbojništvo je drevni oblik organizovanog kriminala, pri čemu kriminalno delovanje retko nadživi život samog počinioca. Da bi neko bio smatran drumskim razbojnikom ili hajdukom, dovoljno je da izvrši pljačku (najverovatnija meta bio bi putnik ili neko ko živi izvan gradskih zidina). Iako deluju manje sofisticirano, razbojnici dele mnoge sličnosti sa svojim savremenim pandanima. I mafije i razbojnici terorizali su i slabe i moćne u velikim državama i malim kraljevinama. Ipak, oni nisu samo širili strah. I jedni i drugi su, s vremena na vreme, viđeni kao simboli naroda, regija ili čitavih nacija. Njihovo nasleđe često izaziva izvestan romantizam ili nostalgiju. U mnogim pogledima, oni predstavljaju arhetipskog antiheroja.

Grupe kao Koza nostra ili jakuze nisu nikle ni iz čega.

Poput razbojnika pre njih, mafijaši se rađaju u svetovima koje oblikuju države čiji su građani. Zakoni koje krše razbojnici i mafijaši proizvod su režima, normi i ekonomskih sistema koji ih okružuju. To koliko su uspešne ili rasprostranjene razbojničke bande i mafije govori nam mnogo o slabostima ili ograničenjima njihovih matičnih država i vlasti.

U ovoj priči postoji tačka preokreta. Došlo je vreme u svetskoj istoriji kada su razbojnici, kao globalni fenomen, počeli da nestaju iz mnogih delova sveta. To je rezultat kombinacije više faktora, a najvažniji među njima bio je dolazak industrijalizacije. Kako su industrijski oblici rada i potrošnje počeli da preovlađuju, države su sve više jačale. Kako su gradovi postajali žarišta brzo diversifikovanih ekonomija, pejzaži su se urbanizovali. Mnoge vlade sveta potisnule su razbojništvo oslanjajući se na te promene. To je bio jedan od faktora koji je državama dao samopouzdanje da uvedu strože zakone, za koje su smatrale da su u većoj meri u skladu sa savremenim društvenim normama. Posle pobede nad razbojništvom, države su počele da uvode strože kazne i regulative za one koji se bave kockanjem, prostitucijom ili prometom opojnih sredstava. Oni koji su kršili te zakone najčešće su to činili kao članovi grupa i bandi. S dolaskom dvadesetog veka, bilo je sve očiglednije da je organizovani kriminal postao domen posebne klase kriminalaca. S vremenom su takvi pojedinci, u različitim delovima sveta, sve češće viđeni kao pripadnici mafije.

Duga pošast: Razbojništvo i praistorija mafija

Lord Bajron još nije stekao pesničku slavu kada je stigao u planine severne Grčke. U potrazi za inspiracijom i avanturom, 1809. godine krenuo je na svoje „veliko putovanje“ po istoku Evrope. Plod tog putovanja po balkanskim provincijama Otomanskog carstva bilo je njegovo epsko delo *Hodočašće Čajlda Harolda*, prvo od mnogih koje je podario romantičarskom pokretu. Jedan od središnjih likova tog dela je Ali-paša iz Janjine, otomanski namesnik koji je vladao većim delom južnog Balkana. U poemi, Bajron predstavlja Alija kao metaforu onoga što je doživeo tokom putovanja kroz grčka brda. Ali, kako ga opisuje, bio je to „čovek rata i jada“. Iako nikada ne otkriva šta je vladara Janjine učinilo tako grubim i izmučenim, Bajron u njemu vidi oličenje Balkana, mesta koje u sebi nosi i primamljivost i okrutnost drevnog Orijenta.

Bajronov saputnik, lord Brauton (poznat i kao Džon Hobhaus), bio je manje umetnički nastrojen u prenošenju svojih sećanja na tu posetu. Prema njegovim zapisima, Ali se nije mogao razlikovati „od zapuštenih albanskih stražara koji su ga okruživali“.¹ Iako se ponosio svojim plemenitim poreklom, nešto u vezi sa pašom delovalo je prosto i grubo. Prema lordu

Brautonu, Ali je karijeru započeo kao „razbojnik“ na čelu velike bande. Razbojništvo je bilo porodična profesija – njome su se bavili i njegov otac i deda. Njegova reputacija sadiste postala je deo lokalnih legendi. Posle sukoba s jednim protivničkim selom, Ali je navodno pozvao lokalnog starešinu u svoju kuću na pregovore. Sastanak se, po predanju, završio tako što je leš tog čoveka ispečen na ražnju. Pametnim manevrisanjem u lokalnoj politici, uz spremnost da pošalje trupe sultanu u Istanbul, Ali-paša je do vremena Bajronove posete njegovom dvoru postao visoki feudalni gospodar Otomanskog carstva. Na vrhuncu moći, Ali-paša je vladao svojim feudom kao državom u državi, a njegov uticaj se prostirao širom zapadnog Balkana. Tokom Napoleonovih ratova s početka devetnaestog veka, i Francuska i Britanija su mu se ulagivale kao potencijalnom savezniku.²

Koliko god izgledao grub i pohlepan, Ali je sebe smatrao državotvorcem i pokroviteljem trgovine i obrazovanja. Bilo je moguće da je „Lav iz Janjine“ mogao osnovati vlastito kraljevstvo na prostoru današnje Albanije i Grčke. Njegovo svrgavanje i pogubljenje 1822. okončali su taj san. Drugi otomanski pretendenti postigli su ono u čemu je Ali podbacio. U vreme kada je Ali vladao Janjinom, jedan drugi Albanac iz severne Grčke, Muhamed Ali, postao je namesnik Egipta posle niza krvavih događaja. Poput Alija, i Muhamed je svoj uspon dugovao lojalnosti i službi stotina odmetnika i bivših razbojnika koji su ga sledili u Egiptat. Za razliku od nekadašnjeg „Lava iz Janjine“, Muhamed Ali uspeo je da obezbedi nasledno pravo na upravu nad Egiptom. On i njegovi naslednici postali su ključne figure modernog egipatskog državnog uređenja i reformi. Poslednji iz njegove loze, kralj Faruk, abdicirao je 1952. posle vojnog puča koji je doveo do diktature Gamala Abdela Nasera.

Priča o Ali-paši nije neuobičajena iz istorijske perspektive. Njegov put predstavlja uobičajenu putanju za one koji su se istakli u ubistvima, pljački i iznudi. Ipak, njegov život pruža korisne referentne tačke za razumevanje razbojništva u svetskoj

istoriji. Alijeva sudbina pokazuje kako su mnoge mlade države nastajale. On je najpre stekao lokalni autoritet kao razbojnik. Za evropske posmatrače poput lorda Brautona, Alijev uspeh je bio simptom korupcije i propadanja kasnog Otomanskog carstva. No, neko bi mogao gledati s više simpatija na Alijeve državotvoračke ambicije. Obećanja plena pomogla su jačanju i širenju Karla Velikog i njegove imperije u kasnom VIII veku zapadne i centralne Evrope³; a pohlepa Ernana Korteza i njegovih ljudi bila je ključna u postavljanju temelja kolonije Nova Španija u ranom šesnaestom veku, a ipak se ni Karlo ni Korteza obično ne nazivaju razbojnicima.⁴

Poštovanje prema osnivačima Meksika ili Svetog rimskog carstva nije potvrdilo poslovice da je „sila izvor prava“. Neprijatno poreklo mnogih država osvetljava ono što je sociolog Čarls Tili eufemistički nazvao „organizovanim zločinima“ stvaranja države i vođenja ratova. Mlade države često liče na „reket zaštite“. Zahtevi za porezima, dankom ili ratnim plenom čine osnovne elemente proglašene državnosti. Strah je najčešće taj koji nagoni pokorene da prihvate te zahteve. Taj strah često izazivaju izričite i prećutne pretnje nasiljem. Mobilizacija za rat jednako je važan deo odnosa vlasti i potčinjenih. Upravo pretnja time da će stradati (bilo od spoljnih neprijatelja, bilo od same vlasti) tera ljude da ratuju u ime svog gospodara i države. Kako onda, pita se Tili, podanici ili građani počinju da takvu vrstu odnosa smatraju legitimnom? Šta to daje jednom Kortezu ili Ali-paši legitimitet da vladaju i izvlače bogatstvo od svog naroda? Po čemu se Korteza ili Ali razlikuje od običnih lopova i drumskih razbojnika? Uspešni vladari i države, objašnjava Tili, obično distribuiraju „nasilje u većim razmerama, efikasnije, delotvornije i uz šire odobrenje potčinjenog stanovništva“.⁵ Protok vremena obično učvršćuje trajnost i legitimitet tog odnosa između vlasti i podanika.

Teško je reći kada je razbojništvo, kao zločin i zanimanje, rođeno. Ono što je jasno jeste da su antičke države i društva

pokušavali da povuku razliku između krađe ili iznude i onoga što se inače smatralo „legitimnim“ prisvajanjem bogatstva od strane politički moćnih. Poezija i drugi spisi iz antičke Grčke redovno se bave šakljivim pitanjem moći i sile u odnosima između zemljoposjednika i onih koji su radili za njih. Principijelni aristokrata, tvrdili su neki, ne bi smeo da pribegava nasilju kako bi se obogatio. Nije bilo ispravno ni da zemljoposjednici zlostavljaju zakupce koji im daju deo useva. Ipak, moćni su često pljačkali da bi se obogatili i iskorišćavali slabe zarad lične koristi. Takvo neobuzdano nasilje često je vodilo u nered i pobune u grčkom društvu.⁶ Nasilje u potrazi za bogatstvom i moći nije bilo samo moralno pitanje; njegova proizvoljna upotreba ugrožavala je i sam opstanak države.

Ovi antički grčki izvori ne govore konkretno o *kleptes* ili banditima. *Klept* je bio razbojnik na zlom glasu. Ipak, i Grci i Rimljani su razumeli da posebna priroda zločina razbojništva potkopava politički legitimitet države. *Latrones*, rimski razbojnici, predstavljali su posebnu klasu kriminalaca, različitu od običnih otimača. Prema rimskom zakonu, ono što ih je činilo posebnim bila je „upotreba oružja (*vis armata*), udruživanje u bande (*factiones, homines armati coactive*) i namera da pljačkaju (*spoliare*) sa zlim predumišljajem (*dolus malus*)“.⁷ Razlog da Rimljani prave tako jasnu razliku između razbojništva i drugih oblika krađe možda ima veze s političkim implikacijama zločina. Suština vlasti leži u ideji da samo suvereni vladari smeju da koriste pretnju nasiljem kako bi izvlačili bogatstvo od naroda. Kada se razbojnici udruže i prete nasiljem kako bi prisvajali imovinu, oni postaju svojevrsna vojska, sila koja izaziva monopol države nad nasiljem. Njihovo postojanje može ukazivati na korupciju ili nesposobnost vladajućih režima. Mnogi Rimljani su ovu lekciju izvodili iz legende o Buli Feliksu, vođi razbojnika aktivnom u centralnoj Italiji početkom trećeg veka. Poput mita o Robinu Hudu iz nekog drugog vremena, Bula je navodno imao plemenite namere u vođenju svoje bande od 600 ljudi.